

uit agitatorische overwegingen. Ze verkeerde na de mislukte revolutiepoging van Troelstra, in een malaise en had dringend behoefte aan een strijdpunt waarmee het vertrouwen bij de achterban kon worden hersteld. Bovendien leken er kansen in te breken in de roomse zuil door de sympathie te winnen van de katholieke arbeiders en hun parlementaire vertegenwoordigers. Die speculatie bleek juist. Tien met de oppositie meestemmende RKSP-Tweede-Kamerleden gaven de doorslag. Op 26 oktober 1923 werd de vlootwet met 50 tegen 49 stemmen verworpen.

De sfeer van polarisatie en escalatie waarin het wetsontwerp terecht kwam, is ook bevorderd door de regeringspartijen zelf. Onder de oppervlakte heerste rivaliteit tussen de voormannen van de RKSP (Ruys de Beerenbrouck), de ARP (de opkomende ster van Colijn, opvolger van De Geer) en de CHU (de afgetreden De Geer) over het leiderschap binnen de coalitie. Dit stond een overtuigende verdediging van de vlootwet vanzelfsprekend in de weg.

Voor de nog zo prille pacificatie tussen de coalitiegenoten vormden het stemgedrag van de tien RKSP-dissidenten en de gespannen verhouding tussen de drie leiders een bedreiging. De gang van zaken rond de vlootwet is dan ook een, om zo te zeggen, incidentele zonde geweest tegen het politieke model van de verzuiling zoals dat door Lijphart zo treffend is beschreven. De modernisering van de vloot is later langs andere, meer geruisloze wegen beproefd. In 1927 kwamen, zonder dat er een politieke crisis uit voortvloeide, de 'Grondslagen voor de verdediging van Nederlands-Indië' tot stand die een voorlopig einde maakten aan de voortwoekerende strijd tussen Indisch leger en staatsmarine. Dankzij het 'Plan-Deckers' kon de marine in de jaren dertig eindelijk aan het zo begeerde vlootbouwprogramma werken.

H. Amersfoort

P. Dorleijn, *Van gaand en staand want. De zeilvisserij voor en na de afsluiting van de Zuiderzee* (4 dln.; Bussum-Weesp: Unieboek-Van Kampen, 1982-1985, 276 + 342 + 336 + 301 blz., f70,15 (I), f82,- (II), f82,- (III), f98,50 (IV), ISBN 90 609 1224 1 (serie)).

Vele eeuwen lang bepaalden vissers en hun bedrijf in belangrijke mate het beeld van de Zuiderzee. De afsluiting van de Zuiderzee in 1932 en de daarna gevolgde aanvang van de inpoldering van het IJsselmeer betekenden het begin van ingrijpende veranderingen in de Zuiderzeeplaatsen. De oude cultuurpatronen waren tot ondergang gedoemd. Maar langzaam nam het aantal vissers af, tot nâ de tweede wereldoorlog bleven zij hun bedrijf met zeilschepen uitoefenen. Invloeden van buitenaf drongen heel langzaam in de vissersgemeenschappen door, de oude gebruiken en de diep verankerde onderlinge verhoudingen weken slechts geleidelijk voor vernieuwingen. Zo kon, toen eerst rond 1950 begonnen werd met de dokumentaire van de vissersvaartuigen van de Zuiderzee, dat gebeuren, zonder dat de ongebruikte twintig jaren daarvoor ernstige lacunes in onze kennis over die vaartuigen achterlieten.

De dagelijkse praktijk van het vissersbedrijf en de gang van het leven in de vissersplaatsen zijn echter veel vluchtiger van aard. Met het langzaam maar zeker verdwijnen van de betrokkenen begon een belangrijk stuk Nederlandse geschiedenis verloren te gaan. De hier besproken boeken verschijnen echt om vijf voor twaalf.

De laatste ooggetuigen van het visserijbedrijf op de Zuiderzee en van het dagelijks bestaan in de dorpen en steden daaromheen kunnen net nog hun verhaal vertellen.

Peter Dorleijn was al sinds de jaren zestig een van de drijvende krachten achter de vereniging Botterbehoud. In het tijdschrift *Tagrijn* begon hij al vele jaren geleden de oude visserij op de Zuiderzee in woord en beeld vast te leggen. In 1978 nam hij het initiatief tot het instellen van een onderzoek naar de 'technisch-ambachtelijke kant van de voormalige Zuiderzeevervisserij'. Het resultaat van Dorleijns initiatief en van zijn noeste arbeid is zijn bovengenoemd werk. Daarin geeft hij niet alleen een beeld van het visserijbedrijf in de laatste fase van het met behulp van zeilen voortgestuwde bedrijfsvaartuig, ook biedt hij een intrigerende schets van de wijze, waarop de maatschappij in de vissersdorpen en -steden rond de Zuiderzee in een nog maar kort achter ons liggend verleden was ingericht.

De belangrijkste bron voor Dorleijns verhaal vormen talloze interviews met oud-vissers en andere ooggetuigen van een verdwenen visserswereld. De ondergrens van de periode, waarover hij schrijft ligt rond 1910 — de herinnering van zijn informanten gaat niet verder terug; een enkele maal reikt hij verder, tot zo rond 1890, het gaat dan om een herinnering aan een overlevering. De auteur laat zijn informanten hun verhaal doen in hun eigen dialect om hen zoveel mogelijk op hun gemak te stellen. Bij voorkeur geeft hij aan meerdere informanten het woord over eenzelfde onderwerp. Dorleijn sluit zijn verhaal zo omstreeks 1945/1950 af, wanneer de motorisering in de IJsselmeervervisserij gaat doorzetten. Waar nodig grijpt hij terug op de rapporten, die P. P. C. Hoek (1889), J. F. Neeb (1905) en H. C. Redeke (1907) in opdracht van de overheid hebben samengesteld over de visserij op de Zuiderzee.

De auteur heeft een krachtige systematiek in zijn werk aangebracht; dat geeft de mogelijkheid ontwikkelingen in verschillende plaatsen met elkaar te vergelijken. Hij verdeelde het Zuiderzeegebied in visserij-historisch gegeven gebieden: Enkhuizen en Hoorn (I), Volendam en Marken (II), Huizen en Bunschoten-Spakenburg (III) en de oostwal (IV). Binnen deze delen komen dezelfde onderwerpen steeds in dezelfde volgorde aan bod: de informanten, de plaatselijke omstandigheden, de beoefende soorten visserij, de organisatiegraad van de vissers, een karakteristiek van de havens, de nevenbedrijven en tenslotte de verdiensten van de vissers en andere financiële bijzonderheden én zeer uitvoerige beschouwingen over het feitelijke visserijbedrijf en over de schepen.

In het eerste deel geeft Dorleijn een algemeen overzicht van zaken, die kenmerkend zijn voor de visserij in het Zuiderzeegebied: de eigenschappen van het Zuiderzeewater en de gevolgen daarvan voor het al dan niet aanwezig zijn van vissoorten, een opsomming van die soorten, van de vistuigen en de wijze waarop deze worden gemaakt, van de schepen en een karakteristiek van de vissers. Zo biedt Dorleijn in vele, vele bladzijden, vaak door zijn informanten aan het woord te laten, een kaleidoscopisch, steeds boeiend beeld van een verdwenen Nederlandse cultuur. En dat op een manier, die blijvend tot lezen noodt. Een aparte rol naast de tekst spelen de illustraties. Originele foto's laten de sfeer herleven in de vissersplaatsen en op zee. Maar vooral de tekeningen van Dorleijn met hun al uit *Tagrijn* bekende zeer hoge kwaliteit zijn voor de lezer een onmisbare verduidelijking bij al wat gezegd wordt over constructiedetails van de schepen en van het tuig, over het manoeuvreren met de schepen tijdens het vissen — men ziet dat onder hoeken, die men nooit op een foto zal zien — en over simpele voorwerpen als een carbidlamp voor de zegenvisserij.

Tenslotte dan nog de toegankelijkheid van een met vaktermen volgestouwde publikatie als deze. De ontsluiting van de terminologie is uitstekend. In de tekst zijn termen die verduidelijking behoeven cursief gezet. Deze termen verwijzen naar alfabetische lijsten achterin elk deel. Vanuit deze verklarende woordenlijsten, waarbinnen verwijzingen naar verwante termen voorkomen, wordt voor elke term steeds verwezen naar die plaats in de tekst, waar het begrip in zijn context aan de orde komt.

L. M. Akveld

A. Kersten, *Buitenlandse zaken in ballingschap. Groei en verandering van een ministerie 1940-1945* (Alphen aan den Rijn: A. W. Sijthoff, 1981, 468 blz., f34,50, ISBN 90 218 2811 1).

Het onderhavige boek geldt de handelsuitgave van het proefschrift waarop Kersten in 1981 bij A. F. Manning te Nijmegen is gepromoveerd. De auteur werkt al geruime tijd mee aan de uitgave van de *Documenten betreffende de buitenlandse politiek van Nederland*, met name voor de periode van de tweede wereldoorlog; sedert 1982 vervult hij tevens het bijzonder hoogleraarschap in de historische ontwikkeling van het volkenrecht en de diplomatieke geschiedenis te Leiden. Voor het onderwerp van zijn dissertatie vond hij inspiratie in het Akademierapport over stand en planning van het wetenschappelijke onderzoek der Nederlandse geschiedenis. Dit noemde als te bewerken thema expliciet de institutionele aspecten van het buitenlands beleid. Kerstens studie beoogt nu hiertoe een bijdrage te vormen. Ik stel voorop dat dit oogmerk volkomen is geslaagd. Zowel de fraai geproportioneerde compositie als de overwogen stijl voldoen aan hoge eisen. Trefzeker leidt de schrijver ons door de gecompliceerde materie, hierbij enigerlei overdaad ten aanzien van zaken en personen vermijdend. Bovendien heeft het boek van de uitgever een vorm gekregen die het lezen tot een genoegen te meer maakt. Terecht verwierf dit proefschrift het predikaat cum laude en dit uiteraard vanwege de belangrijke inhoud.

Is het onderwerp dan zo belangrijk? Wij zouden dit op zijn minst mogen aannemen op grond van de suggestie die het genoemde Akademierapport tot het onderzoek ervan deed. Anderzijds moet het blijken uit de nadere bewerking van het onderwerp en dan valt te erkennen dat het boek omtrent het functioneren van buitenlandse zaken in de aspecten van organisatie en beleid alsmede de relatie daartussen zoveel verheldert dat een afzonderlijke verhandeling gerechtvaardigd en gewenst was. Sinds L. A. Ries in 1931 zijn beknopte 'Aanteekeningen betreffende de departementen van algemeen bestuur' publiceerde, zijn wij bepaald niet verwend met studies over zulke centrale punten van bestuur en beheer als de departementen vormen. In die zin is Kerstens studie een pionierswerk dat hopelijk baan breekt. Wat zou in een periode van toenemende overheidsinvloed een soortgelijk boek over financiën of economische zaken ons niet immens verrijken!

In het thans voorliggende geval komt Kersten na een opmaat over de wederwaardigheden van buitenlandse zaken in de meidagen van 1940 allereerst te spreken over de organisatie en werkwijze van het departement in Londen, van mei 1940 tot augustus 1945. Afzonderlijk wordt vervolgens ingegaan op de eerder voorbereide en per 1 januari 1946 verwezenlijkte samenvoeging van de diplomatieke, de consulaire